

LAS SEDES HISTÓRICAS DE LA CULTURA JURÍDICA EUROPEA,
D'ENRIQUE GÓMEZ ROYO¹

Els qui hem tingut la fortuna d'estar bona part de la nostra vida acadèmica en l'àmbit de la càtedra del professor Gómez Royo, coneixem la seva passió per la ciència de l'antiguitat, de la qual ens ha fet partícips no solament amb la seva constant reivindicació de l'estudi del llatí com a eina bàsica de coneixement de tot romanista, sinó amb el seu exemple, el seu magisteri i el seu sempre pacient i fraternal consell.

L'obra de la qual farem la recensió reflecteix els molts anys d'investigació que l'autor ha dedicat a l'estudi de la cultura jurídica clàssica. Aquest no és un estudi sobre un període o un autor concret, sinó que és quelcom més: és una reflexió serena sobre unes cultures i uns drets —el grec i el romà—, a la qual únicament es pot arribar després d'un llarg itinerari acadèmic, per la qual cosa no dubtem —ja d'entrada— que serà ben acollida pels especialistes de diversos camps, atès que a través de l'obra el lector pot recórrer l'itinerari de l'origen de la cultura, des del seu naixement a Grècia fins al final de l'època romana.

L'autor comença preguntant-se pels factors que han contribuït a definir el que es podria caracteritzar com les peces de la *identitat europea*, a la qual cosa respon que es pot afirmar que el factor que qualifica la cultura occidental europea és el seu caràcter antropocèntric, degut a una llarga tradició anterior, que venia del món grec i que començà amb els sofistes, la qual col·locava l'home com a centre de la seva pedagogia. Contribuí a aquesta cultura, com a element capital, la transformació del sistema de la ciutat *solipsista* en *oikouménè*, quan l'ampli espai territorial fou convertit en casa comuna habitada per una societat definida com a multicultural.

Segons l'autor, juntament amb la idea d'*home* —o *philantropía*—, fou una peça fonamental la «cultura política», sobre la qual s'ha ordenat, s'ordena i s'estructura tota la nostra vida, com una *consociatio* col·lectiva o un *ordo civilis* dissenyat sobre premisses jurídiques que han estat sancionades i avalades socialment.

L'origen del subjecte actor i protagonista de la seva forma de govern es troba relegat, en les seves arrels, a la *polis* grega d'època clàssica, que en el seu itinerari es convertí en expressió conjunta d'experiència política i cultural, ja que fou el paradigma que féu del ciutadà subjecte polític i actor fonamental del moviment històric i, d'aquesta manera, protagonista del seu propi destí.

En aquest context —com ressenya l'autor—, la *polis* clàssica deixà per a les generacions posteriors un suggeriu missatge que indiquem a continuació.

1. València, Tirant lo Blanch, 2010, 631 p.

Pel que fa a les desateses ensenyances de la *polis* grega per part de la posteritat, l'autor assenyalà que de la lectura de la *Història* de Tucídides es poden extreure les nefastes i tràgiques conseqüències que es deriven dels enfrontaments bèl·lics, ja que aquests mai no són justos. És per això que en la seva narració exposa amb claredat el protagonisme que tingué en els conflictes civils i militars la *natura hominis*, conjuntament amb l'egoisme polític.

A continuació, l'autor destaca que l'obra de Tucídides fou, per aquests motius, una conjunció de perennitat i modernitat, que féu patent l'etern retorn dels *facta hominum*. Posa davant els ulls crítics del lector, que el factor, o, si es prefeix, el binomi poder-força, determina l'actuació brutal de l'home i dels estats, juntament amb les tràgiques conseqüències morals que es deriven del «dret del més fort a sotmetre al dèbil», i que la *polis* atenesa materialitzà.

Atenes fou un exemple clar del que és un exèrcit de poder hegemònic de naturalesa imperialista, que subjectà fèrriament els qui eren els seus aliats perquè no abandonessin a partir d'aleshores aquella aliança, i els qui ho van intentar degueren pagar un alt preu. En aquest sentit, l'autor destaca, seguint l'obra de l'historiador Tucídides, que la guerra va ser un element substancial de la vida de l'home grec, com ho va ser de l'home hel·lènic, i també del romà. Les tres seus feren de la guerra una forma d'autolegitimació del seu procés d'expansió i de consolidació.

Com la dialèctica de la història ensenya, aquests tres espais de sobirania experimentaren les conseqüències de la trilogia formació, apogeu i decadència, perquè en qualsevol instància, indica l'autor, el poder està condemnat a no perpetuar-se.

Si és cert que quan un poble no té enemics externs dirigeix les armes contra si mateix, aquesta situació social es generà en el món atenes per unes causes intrínseques que foren denominades *staseis*: enfrontaments civils propis dels antagonismes que causen els *ordines* o classes socials enfrontades entre si, concepció que va romandre constant en la història posterior.

Les tres seus conegueren, per si mateixes, la degradació dels valors etico-socials. Així, Atenes experimentà un canvi moral radical en la consciència individual i col·lectiva per tots els enrenous que simultàniament provocaren la guerra i la pesta, la qual cosa va contribuir a degradar les precedents virtuts socials.

Un altre aspecte que va estar molt lligat a la vida i l'experiència de l'home grec, hel·lènic i romà, fou el fet de donar entrada —en el seu itinerari històric— a la categoria antropològica de la «utopia social», projecte o intenció col·lectiva de fer de la vida social un espai presidit per la idea del *summum bonum* com a espai societari compartit.

La concepció de la utopia social en la *polis* grecohel·lènica i la *urbs* romana s'evidencia en el pas incruent de la primitiva monarquia al govern nobiliari, el canvi constitucional a la *demokratía* i la crisi de la *polis* com a forma d'estat ideal.

Un procés idèntic es repeteix en les ciutats hel·lèniques, a causa de l'accentuada presència de les contradiccions socials. Així mateix, la *urbs* Roma reproduceix l'idèntic esquema ideal de la *polis* grega i experimenta la forta crisi social pròpia d'una societat estructurada en rígids *ordines* en què l'un pretén dominar l'altre.

Un altre factor interessant lligat a l'experiència de l'home grec i que podem comprovar en Tucídides fou el fenomen de la colonització. L'encontre amb altres ordenaments i costums vigents en altres terres despertà l'esperit crític del grec davant els seus propis costums i normes, cosa que va donar lloc a l'aparició de la ciència política.

L'home grec, en contrast amb l'*homo Romanus*, va sentir una atracció per la teoria política i, en concret, per la teoria democràtica, si bé és cert que la va elaborar, com ressalta l'autor, a la seva manera.

Fou el ciutadà atenès *exemplum* de la nostra pròpia història, perquè la *polis*, com a comunitat organitzada de forma societària, es va donar a si mateixa, després de les lluites pròpies dels estaments socials enfrontats, un ordenament democràtic presidit pel principi de la igualtat civil.

Una aportació essencial d'Atenes a la configuració de la identitat europea va ser el concepte de *logos*, que quedà lligat a l'*homo Graecus* i per mitjà del qual ens va arribar la raó dialogal, dialèctica o dialògica, via per la qual l'ésser humà pot conèixer i reafirmar-se com a ens societari i, com a tal, pot elegir la forma de govern que decideixi lliurement la majoria.

La crisi de l'estat ciutat hel·lènica, enquistat en el seu propi solipsisme, va donar lloc a l'aparició de la segona forma de l'estat ideal, com a hel·lenisme polític, un període de dilatada i fecunda vida cultural.

En aquest procés es va gestar la coneguda *Mischkultur*, o cultura comuna de naturalesa multirracial, en la qual, enfront de la dicotomia anterior grega-bàrbara, es produí la reconciliació, *in universum*, de tots els homes: la *isonomia* o igualtat humana universal. Aquest procés va afavorir que, entre els diversos aspectes rellevants de l'hel·lenisme, es recuperés, com a valor antropològic, la cultura comuna, en la qual prevalia una nova idea d'home, caracteritzat per la llibertat de pensament, el rebuig a allò racial i el repudi al radicalisme nacionalista, i en el qual el nou orde, la moral, deixà de ser competència específica de l'autoritat política i passà a ser funció de la formació, en la qual desenvolupà un gran paper la filosofia.

Es va superar, així, el passat i antiquat panhel·lenisme radical, que va ser reemplaçat per una concòrdia universal, en la qual el projecte polític va ser el transmissor als pobles d'Orient de la vida i la cultura dels grecs.

D'aquesta manera, un complex i fecund teixit cultural s'originà per mitjà de l'osmosi i l'endosmosi entre allò grec i allò oriental, tant en el pla polític com en el pla cultural, la qual cosa va donar lloc a l'encontre entre diferents cultures o multiculturalisme poliètnic, tant de moda actualment.

Juntament amb el factor cultural i el quadre de virtuts ètiques, com la *philantropia* i l'*eunoia*, entre altres, es va dissenyar una nova idea d'home que conformà el model de la nova ciutadania o comunitat universal (*oikouménē*). També es reproduïren, en aquest període, les guerres, a causa de la mort prematura d'Alexandre Magne, esdeveniment que donà pas, com en el món grec, als xocs bèl·lics entre els successors per l'hegemonia, una altra manifestació del biaix desviat de la *natura hominis*.

Des del punt de vista de les formes polítiques, en aquest nou itinerari el concepte d'*estat ciutat ideal* fou reemplaçat pel de *monarca ideal*, del principi del qual va derivar que els monarques tinguessin una concepció totalment patrimonialista de l'estat, per la qual cosa tot era propietat del monarca.

Un factor que va començar a gestar-se en aquesta època, i que passà als *caesares* romans, va tenir com a actor principal Alexandre Magne, amb qui va començar el culte al sobirà hel·lènic, del qual, a través dels sobirans hel·lènics, es va transposar el culte a l'emperador romà, a qui anà molt bé atribuir-se l'adjectiu *divi*.

Juntament amb aquesta parateologia, tots els estats hel·lènics foren gradualment sotmesos i incorporats a l'hegemonia romana, i d'aquests assumí la seva riquesa científica i cultural. Així, l'autor sosté que devem a la tercera seu la important aportació de transmetre el ric llegat de la cultura clàssica, el factor més rellevant de la qual fou el dret, del qual era inseparable la figura del jurista, expert coneixedor de l'*ordo iuridicus* —de l'*ordo* sancionat per la *communis opinio* social.

En la realitat ontològica de l'experiència humana, es pot afirmar que en tot poble existeix —com dóna fe el testimoni d'Heròdot sobre els costums dels pobles—, a més d'una cultura pròpia, també un dret propi, que a Roma fou el *ius*, convertit, a través de l'*oikuméne*, en centre polític emissor de la *politeia* civil. En aquest sentit, l'autor destaca que la història de la jurisprudència s'ha realitzat a través d'un dilatat itinerari, no sempre fàcil, en el qual s'han donat també distintes formes d'estat ideal: la monarquia, la república i el principat. Deixem per a un treball posterior el *ius graeco-romanum* o dret bizantí.

A continuació, en l'obra s'exposa com començà el seu rodatge la Roma arcaica i agrícola, guiada per les *mores Maiorum*, la formació, rere la monarquia inicial (*regnum*), d'una nova forma constitucional, que va ser descrita com la «libera Res Publica Romanorum», model de constitució equilibrada amb una harmònica distribució de funcions alabada per Polibi.

L'estructura de classes socials i la seva progressiva expansió imperialista, com clarifica el joc dels dos vocables llatins —*urbis-orbis*—, va finalitzar amb una crisi sense alternativa, després d'un període agitat, provocat per la qüestió social, amb les seqüeles de violència que es desencadenaren i que desembocaren en un gir constitucional, pel qual s'introduí el principat.

La nova forma política assumí els postulats que havien definit l'*oikouménē*, l'*imperium*, en el qual el *princeps* apareixia com a salvador, *Soter*, i portador de la pau, i convertí el vast imperi en casa comuna, en la qual prevalien la pau i la seguretat per a tots sota la guia del *princeps*, un príncep adornat amb tots els tributs dels monarques orientals.

En tot aquest arc històric, el jurista romà actuà amb una actitud i una reflexió crítiques envers la seva societat, amb propostes renovadores o innovadores d'un *ius civile* rígid, inamovible i lligat a les velles i rígides formes de les *legis actio*, la qual cosa féu que busqués tutelar els interessos dels particulars, aplicant la *iustitia* a cada cas concret. Es formava, així, un dret de juristes que, des dels orígens, amb el *respondere, cavere i agüere*, anà modelant les bases del *ius civile*.

En aquesta línia argumental, l'autor sosté que l'*oikouménē* antiga tardana va ser, com a *Imperium*, una creació del poder fàctic de Roma, però els seus ideals culturals descansaven fonamentalment en l'ideari de la formació o *paideía* grega, que va perviure en l'Escola hel·lenísticoromana i també en l'ensenyament elemental, el *trivium*, format per la gramàtica, la lògica (dialèctica) i la retòrica, que, juntament amb les disciplines superiors, formaren l'*artes liberales*. Aquestes foren les vies d'accés a la cultura europea. Així, la gramàtica tingué com a comesa substantiva dotar de seguretat i de fixesa l'hermenèutica dels textos; la retòrica tingué la missió d'encadenar i ordenar la matèria del discurs; i la dialèctica va ser la *techne* de la controvèrsia, l'argumentació lògica en teologia, filosofia i jurisprudència.

Finalment, l'autor reconeix que els fonaments metodològics de la ciència jurídica de l'edat mitjana es justificaren a partir dels seus pressupòsits de partida, atès que les formes didàctiques foren les pròpies de l'ensenyament en les arts liberals. Així, la *techne* didàctica de l'*studium civile* de Bolonya connectà amb la tradició lligada al *trivium*, l'exegesi textual, tècnica amb la qual els glossadors tractaren de reconstruir els textos i explicar-los internament, ja lliures de contradiccions.

Fruit de tota aquesta cadena històrica, l'autor menciona com a exemple la recepció del *ius commune* del resultat de la qual va ser l'aparició d'un tipus d'ordenament jurídic unitari i científicament fonamentat en el qual les normes i les institucions de procedència romana i canònica configuraren un cos doctrinal integrat i tancat. En concret, l'esquema classificatori del *contractus* i *quasi contractus*, *delicta* i *quasi delicta* exposat per l'autor, va ser objecte de recepció juntament amb tot el dret d'obligacions de les fonts romanes, via per la qual s'assumí tota la matèria obligacional de la casuística de la jurisprudència clàssica. A la vista dels textos, l'autor conclou afirmant que, d'aquesta manera, «mucho del legado jurídico de Roma cobra vida en los ordenamientos modernos».

En resum, al llarg de les seves sis-centes trenta pàgines, escrites amb rigor i claredat, l'autor aconsegueix fer un penetrant i reflexiu estudi sobre l'itinerari de la cultura, des del seu naixement a Grècia fins al final de l'època romana, en el qual es combinen valoracions jurídiques, històriques i filosòfiques, així com una adequada exegesi de les fonts bibliogràfiques i jurídiques aportades, cosa que ens permet redescobrir una formació acadèmica molt allunyada dels cànons actuals.

Juan Alfredo Obarrio Moreno
Universitat de València

*LA REAL AUDIENCIA DE MALLORCA EN LA ÉPOCA
DE LOS AUSTRIAS (1571-1715), D'ANTONIO PLANAS ROSSELLÓ²*

Aquest volum publicat sota els auspicis del Seminari Permanent i Interuniversitari d'Història del Dret Català Josep M. Font i Rius, ens presenta un acurat estudi sobre un important òrgan jurisdiccional balear: la Reial Audiència de Mallorca, institució sobre la qual Antonio Planas Rosselló, professor titular d'Història del Dret de la Universitat de les Illes Balears, es mostra molt documentat, cosa que no és gens estranya perquè es tracta d'un especialista en la matèria de contingut històric processal i penal centrat en l'àmbit balear i especialment mallorquí, temàtiques sobre les quals ha publicat diversos articles i monografies d'indubtable interès.

Després de la presentació de Tomàs de Montagut Estragués, l'autor s'endinsa en l'objecte de la seva investigació i, després d'unes poques pàgines introductòries, principia, com no podia ser d'altra manera, amb els orígens i l'evolució de la institució. Ofereix al lector informació sobre el sistema de govern i administració de la justícia anterior a la instauració de la Reial Audiència, els antecedents d'aquest tribunal col·legiat, el procés de creació de la Reial Audiència en temps de Felip II i la seva evolució fins a arribar a la Nova Planta.

La naturalesa i les competències de la Reial Audiència sota la presidència del virrei ocupen el segon dels capítols del volum del qual faig la recensió, que es deté en l'anàlisi de les competències dispositives, governatives i gracioses de dit òrgan; les seves atribucions judicàries en matèria civil i penal, incloent-hi el *modus ope-*

2. Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, col·l. «Estudis d'Història del Dret», núm. 5, 430 p.